

Цветко Иванов*, Димитровград

Cvetko Ivanov, Dimitrovgrad

ДИЛЕМЕ О ПОЧЕТКУ РАДА ПРОГИМНАЗИЈЕ И ГИМНАЗИЈЕ У ДИМИТРОВГРАДУ

DILEMMAS RELATED TO THE START OF WORK OF PRO-GRAMMAR SCHOOL AND GRAMMAR SCHOOL IN DIMITROVGRAD

Сажетак: Овај рад има за циљ да у најкраћим цртама представи почетак и развој школства у општини Димитровград, са нагласком на отварање гимназије у граду и недоумице у вези са почетком рада прогимназије и гимназије. До сада је преовлађивало мишљење да је гимназијско школовање у Димитровграду отпочело 1891. године. Новинско-издавачка кућа „Братство“ из Ниша објавила је и књигу под називом „Сто години Царибродска – Димитровградска гимназија 1891 - 1991“. Коришћењем архивске грађе из архива у Бугарској и Србији, података из Летописне књиге гимназије и из горе поменуте књиге показано је да је велика прослава „стогодишњице“ гимназије 1991. године била погрешна, да је у суштини то била прослава стогодишњице отварања трећег разреда прогимназије.

Abstract: This study has an aim to give a short presentation of the beginnings and development of school system in the Municipality of Dimitrovgrad, with the emphasis on the opening of grammar school in this town and doubts about the founding of pro-grammar and grammar school. It has been believed so far that grammar school in Dimitrovgrad started with its work in 1891. Newspapers Publishing

* rovinci@open.telekom.rs

Company "Bratstvo" from Nis has published a book under the title "A Hundred Years of Caribrod- Dimitrovgrad Grammar School 1891-1991." By using the archive materials from the archive in Bulgaria and Serbia and data from the Grammar School Chronicle, it was shown that the great "one- hundred –year celebration" of the Grammar School existence, which had been claimed to be in 1991, actually was wrong and that in fact, it was the celebration of a hundred years of opening the third grade of pro-grammar school.

Кључне речи: *школство, школе, прогимназија, гимназија, Цариброд, Димитровград*

Key words: *school system, schools, pro-grammar school, grammar school, Caribrod, Dimitrovgrad*

Пре ослобођења од Турака 1877. године, у Пиротском округу, у чијем саставу је и садашња димитровградска општина, било је више десетина школа, које су са мањим или већим прекидима радиле у неким насељима и манастирима. Радило се без неког глобалног и утврђеног плана, те је образовање ученика зависило од спремности учитеља и његове посвећености послу. (Војчић, 2003).

После успостављања државне границе између Бугарске и Србије отворене су школе у Цариброду и у десетак села садашње димитровградске општине која су разграничењем Србије и Бугарске припала Бугарској (Борово, Власи, Доњи Криводол, Жељуша, Изатовци, Смиловци, Скрвеница, Славиња, Поганово и др.). У Димитровграду, који се тада звао Цариброд и који је до краја 1880. године био село, радила је школа још за време Турака 1869. у хану Ц. Иванова (Николов, 1962, стр. 16; 2000, стр. 179; Николов, Еленков, Маринков, Арсенов и Коцев, 1991, стр.18). Након ослобођења у Цариброду је отворена једна, а касније и друга државна основна школа – *првоначални училишта* „Христо Ботев“ и „Васил Левски“.

Због све веће потребе за учитељима и њиховог мањка у земљи, бугарска Народна скупштина донела је одлуку о реорганизацији школства, којом су дотадашње трогодишње основне школе постале четворогодишње, а државне четвороразредне школе су постале учитељске семинарије за припрему учитеља основних школа. (Централен Државен Архив, Софија, Ф 173, оп.1, а.е. 32, Писмо број 46 од 30. маја 1880. године). Колики је био проблем недостатка учитеља, види се и по томе да су, поред семинарија, 1881. године организовани и курсеви за учитеље, на којима је учествовало 17 учитеља из

Цариброда. (*Државен вестник* бр. 5 од 16.2.1882. г.) У броју 62 од 22. јуна 1882. истих новина штампан је позив свим Бугарима који испуњавају услове да се до 20. јула те године пријаве за учитеље и доставе потребна документа.

Семинарија из Белоградчика је у јесен 1880. године премештена у Цариброд, где је радила до школске 1883/84. године. (Малка историјка на Царибродската Непълна Смесена гимназия. *Нишава*, бр. 1, 4 јули 1915, стр. 1)¹

Семинарија је била школа за једногодишњу припрему (едногодишен курс) учитеља основних школа, који су имали задатак да ученике науче на „сметане, четмо и писмо“ (рачунање, читање и писање). У Цариброду је у то време изграђен школски интернат за ученике, који је затворен школске 1885/86. године (Малка историјка на Царибродската Непълна Смесена гимназия. *Нишава*, бр. 1, 4 јули 1915, стр. 3; Централен Државен Архив, Софија, Ф 284).

У Цариброду, који се убрзано развијао и увећавао после проласка пруге Ниш – Софија кроз град, отворена је и прогимназија, која је до школске 1890/1891. године имала само два разреда, први и други (Рукопис биографије Георгија поп Николова, Централен Државен Архив, Софија, Ф155; Летописна книга на Царибродското училище – Сл.1). Упорним радом Донче Пауниног, тадашњег директора прогимназије, школске 1890/91. у Цариброду је отворен и трећи разред прогимназије, али са само 4 ученика. Тај четврти ученик је био пореклом из височког села Бољев Дол, али је био уписан у трећи разред прогимназије у граду Берковица, Бугарска. (Малка историјка на Царибродската Непълна Смесена гимназия. *Нишава*, бр. 1, 4 јули 1915, стр. 1; Летописна књига гимназије - „Дончо Паунин – открива III клас“) У Летописној књизи на следећој страни је записано да је школа од школске 1890/91. до 31. 8. 1914. године носила име „Трикласно народно училиште, касније прогимназија“. У извештају о кретању броја ученика и учитеља за шк. 1907/1908. годину стоји назив прогимназије „Царибродска смесена прогимназија“ (Бугарчева и Зидарева, 2005, стр. 84-86; Централен Државен Архив Ф177, оп.1, а.е 238). Службени *Државен вестник* у бр. 258 од 25.11.1895 г. на стр. 4. пише о постављању

¹ *Нишава* је излазила у Цариброду са прекидима од 1909. до 1915. године. Новине су укоричене у 4 књиге у којима се налазе примерци новина из следећих периода: од 1.9.1909. до 4.10.1910. г, од 9.10.1910. до 14.9.1911. г, од 3.12.1911. до 2.12.1913. г. и од 4.5. до 5.9.1915. године. После прекида, када је поново изашла, новина је опет добила број 1, али се разликује по години издања – стоји год. 4, а у почетку – год. 1. Такође, у почетку је био „седмичен независим вестник“, а касније само „седмичен вестник“.

учитеља Бондарова и Кипрова у Царибродској прогимназији. У тексту стоји да су они постављени у „Царибродското трикласно мџшко училище“.

Из приложеног се види да је Царибродска прогимназија у разним периодима после школске 1890/91. године у имену имала речи „народна“, „мушка“, „смесена“, „трикласна“, увек „прогимназија“ или „училище“, али никад гимназија.

У свим до сада штампаним радовима о школству у царибродском – димитровградском крају помиње се школска 1890/91. година као година отварања трећег разреда прогимназије, али аутор овог рада није пронашао ниједан податак о години отварања првог и другог разреда. Читајући рукопис биографије првог директора касније отворене гимназије у Цариброду Георги поп Николова, написане од његове кћерке, аутор овог рада је пронашао податак да је он први разред прогимназије завршио у Берковици 1888/89. године, а други „у новоотвореној разредној школи у Цариброду 1889/1890. године са одличним успехом. Пошто у то време још увек нема трећег разреда, он опет одлази у Берковицу да продужи школовање. У то време, директор прогимназије Дончо Паунин покушава да отвори трећи разред прогимназије, али се уписују само три ученика и иницијатива је угрожена“. (Рукопис биографије Георгија поп Николова, Централен Државен Архив, Софија, Ф. 155). Тада је Дончо Паунин написао писмо оцу Георгија поп Николова да врати сина из Берковице. Николов то и чини и тако је отворен трећи разред прогимназије у Цариброду школске 1890/1891. године.

На основу овога, са готово стопостотном сигурношћу може се рећи да је други разред прогимназије отворен школске 1889/90. године. Знамо да је трећи разред отворен следеће, 1890/91. школске године, али није сасвим јасно када је отворен први разред прогимназије. Да ли је отворен заједно са другим разредом школске 1889/90. или годину дана пре тога? Ако је 1888/89. године постојао први разред прогимназије у Цариброду, зашто је Георги поп Николов похађао први разред у Берковици? Аутор овог рада сматра да је највероватније школске 1889/1890. године отворена прогимназија у Цариброду са првим и другим разредом. У други разред у Цариброду су уписана деца која су први разред завршила у другим местима, као што је то урадио Георги поп Николов.

После кратког Српско-бугарског рата 1885. године, друштвене прилике у царибродском крају су стабилизоване, број становника града се повећавао и школство се убрзано развијало. У бугарским службеним новинама *Државен вестник* постоје

многе наредбе о постављању и премештању учитеља у селима царибродског среза и о помоћи сеоским школама (*Държавен вестник* бр. 108 од 6.11.1886). Њихова годишња плата је 1895. год. била 420 лева (*Държавен вестник* бр.185 од 25.8.1895), а већ 1899. године је повећана на 1620 лева (*Училищен преглед*, Софија, књига 1, 1896, страна 51).

Године 1909. у Царибродском округу било је чак 78 школа са 4. 349 ученика. У тим школама су радила 64 учитеља и 51 учитељица, али само у 18 села су постојале школске зграде (Сегашното положение на училишните здания в Царибродска околия. *Нишава*, бр. 2, 13. септември 1909, стр. 1). У прогимназији је 1911. године било 9 одељења са 294 ученика, али гимназија још није била отворена. У фебруарском издању 1896. године часописа Министарства просвете Бугарске *Училищен преглед*, дате су табеле средњих школа у Бугарској. Из табела се види да је школске 1895/1896. године у Бугарској радило 6 педагошких школа, 7 девојачких и 9 мушких гимназија са укупно 14. 174 ученика. Међу побројаним градовима у којима су постојале гимназије нема Цариброда, јер гимназије су постојале у Варни, Видину, Габрову, Пловдиву, Разграду, Русеу, Сливену и Софији. (*Училищен преглед*, Софија, фебруари 1896. г., књига 2, стр. 280 – 283)

На иницијативу виђенијих људи из Цариброда формирана је посебна, врло ауторитативна градска комисија, која је имала задатак да посети Министарство просвете у Софији и аргументовано затражи отварање првог разреда гимназије у Цариброду. Комисију су чинили највиши представници скоро свих структура града: директор прогимназије Георги поп Николов, свештеник Архангел П. Стаменов, учитељи Хр. Карациев и Камен Колев, председник општине Константин Попов, председник школског одбора Ал. Врдловски и тадашњи народни посланик у Народној скупштини Бугарске Михаил Каралеев. Написано је више писама и молби пре и после посете царибродске делегације Софији. Захтева за отварање школа је било и од стране других градова Бугарске, што је довело до покретања поступка и доношења закона за отварање гимназијских разреда у Цариброду и другим градовима Бугарске. (Николов и сар., 1991, стр. 22)

У бугарском службеном листу *Държавен вестник* штампан је Закон о отварању гимназијских разреда у неким градовима Бугарске чији је пуни назив „Закон за откриване на гимназиални класове при някои непълни гимназии и при някои пълни прогимназии, като и за развитието на едните и другите в пълни средни училища”. У члану 1 тог закона, под словом *жс*, штампана

је одлука о отварању првог гимназијског разреда код Царибродске мешовите прогимназије, а у члану 2 истог закона штампана је одлука према којој ће се новоотворене школске установе финансирати у целости из буџета општина, које су тражиле њихово отварање. Закон је потписан од стране кнеза Фердинанда, министра правосуђа Ив. Попова и министра просвете П. Пешева. (Државен вестник бр. 167 од 26.7.1914, Указ број 30). Школске 1914/1915. године у Цариброду је отворен први разред гимназије са 69 ученика (19 девојака и 50 момака). Гимназија је добила име „Царибродска Непълна Смесена Гимназия“, а директор гимназије је био Георги поп Николов из села Бољев Дол, који је имао искуства у том послу, јер је пре тога био директор гимназије у граду Трн, Бугарска. (До 1900. године Трн је био центар округа у чијем саставу је био и Цариброд.) Занимљиво је да је Г. поп Николов био онај четврти ученик, који је на интервенцију тадашњег директора двогодишње прогимназије у Цариброду Д. Пауниног прешао из Берковице у Цариброд и захваљујући томе, у граду је отворен трећи разред прогимназије са 4 ученика.

Дата (година, мјесецъ и данъ)	Лѣтописни бѣлѣжки	
	<p>До 1890/1891 година училиште што е било ег 2 класа; Ота 1890/91 год. до 31/III 1914 тог се е именувано III класно народно училиште и по себѣ е прогимназија.</p> <p>Ота 1/IV 1914/1915 год. на година ег № 15 од 23 ота 29/III 1914 год. на Министерството на Народното Просвѣщение и езда, на Указ № 164 ота 26/III на Др. Вестник ег от Трн и Т. шимна, Класа ег 2 паралелки - на обедин сти, сработен ег директор: Георги Николов</p>	<p>До 1890/1891 година училиште што е било ег 2 класа; Ота 1890/91 год. до 31/III 1914 тог се е именувано III класно народно училиште и по себѣ е прогимназија.</p> <p>Ота 1/IV 1914/1915 год. на година ег № 15 од 23 ота 29/III 1914 год. на Министерството на Народното Просвѣщение и езда, на Указ № 164 ота 26/III на Др. Вестник ег от Трн и Т. шимна, Класа ег 2 паралелки - на обедин сти, сработен ег директор: Георги Николов</p>

Слика 1 Фотокопија дела странице летописне књиге која се односи на отварање трећег разреда прогимназије и првог разреда гимназије у Цариброду

Figure 1 A copy of a part of the page of Chronicle which relates to the opening of the third grade of pro-grammar school and grammar school in Caribrod

У рукописном летопису школе (Летописна книга на Царибродското училище) пише: „До 1890/1891 године школа је била са два разреда. Од 1890/91 године до 31/VIII 1914 она се звала три разредна народна школа, а касније – прогимназија. Од 1/IX 1914/1915 школске године решењем Министарства Народне просвете број 15022 од 29/VII 1914 год. и Законом број 167 од 26/VII штампаном у Службеном гласнику се отвара I гимназијски разред са два одељења – на општинском буџету – директор Георг. п. Николов“. (Слика 1)

Школске 1915/1916. године је отворен и други гимназијски разред. Гимназију је похађао 61 ученик у првом и 62 ученика у другом разреду. И у следеће две ратне године у Цариброду је радила гимназија са два разреда. У школској 1916/1917. години први разред је похађало 52 ученика, а други – 39, распоређени у по једно одељење у сваком разреду, док је школске 1917/1918. у првом разреду било 62 ученика, а у другом – 34. (Николов и сар., 1991, стр. 34). Занимљиво је да је број ученика у другом разреду много мањи од броја ученика који су били претходне године у првом разреду. На пример, број ученика другог разреда 1917/1918. године је само 34, док су се у први разред претходне године уписала 52 ученика. Из тога можемо извести закључак да је велики број ученика понављао разред, био искључен или је напустио школовање због болести, материјаних или других разлога.

У новоотвореној гимназији је радило 9 наставница и 5 наставника (6 редовних и 8 на одређено време), али од 14 наставника само њих четворо је имало потребно образовање, док је троје наставника имало само гимназијско образовање. (Малка историјка на Царибродската Непълна Смесена гимназия. *Нишава*, бр. 1, 4 јули 1915, стр. 1)

Поред већ поменутог директора, који је учествовао и у настави, у гимназији су радили: А. Христова, наставник бугарског језика, М. Михаилова – наставник историје, Ј. Јакимов и И. Тошев – наставници математике, Георги Машев, познати ликовни уметник пореклом из Пазарџика, предавао је цртање, Г. Маринова – лепо писање, Р. Драганова – ручни рад и Г. Маринова – музичко.

Директор гимназије Георги поп Николов је у више бројева у тадашњем царибродском седмичнику *Нишава* у наставцима писао о школству у Цариброду. Поред већ помињаног чланка из првог броја овог листа од 4. јула 1915, „Малка историјка на Царибродската Непълна Смесена гимназия“, Николов пише и о интересу за образовање (Нуждата от един по-жив интерес към учебното дело. *Нишава*, бр. 2, 11 јули 1915. г, стр. 1), о школској згради (По въпроса за училищно сдание. *Нишава*, бр. 3, 18 јули

1915, стр. 1), а о успеху и владању ученика објављује чланак „За интереса и по отношение успеха и поведението на учениците“ у наставцима, у два узастопна броја (*Нишава*, бр. 4, 25 јули 1915, стр. 2. и бр. 5, 1 август 1915, стр. 2), где посебно истиче: „потребан је један већи интерес за развој школства.“ У броју 9 *Нишаве* Николов је писао о дисциплини персонала, који завршава речима: „С откриването миналата година на први гимназиален клас следваше да се вземат мерки и за подобряване на училището по отношение ред, дисциплина на персонала и пр.“ (*Нишава*, бр. 9, 29. август 1915, стр. 3)

У новоотвореној гимназији, поред образовања, веома много се радило на васпитању ученика. Норме понашања ученика у школи и ван ње су биле веома строге, а дисциплина „гвоздена“. За било коју грешку ученици су строго кажњавани, чак су избацивани из гимназије. Ученици су кажњавани због пушења, неприличног понашања у школи и на улици, дрског обраћања учитељима, играња кола без дозволе разредног старешине, посета приредбама, а ученица другог разреда гимназије Перса Рангелова је искључена из гимназије, без права уписа у било коју гимназију у Бугарској због антибугарског понашања, омаловажавања Бугарске, непрекидног величања Србије и вођења српске пропаганде у бугарској школи. (Николов и сар., 1991, стр. 26 – 30)

Из свега напред написаног могу се извући следећи закључци:

– Други разред прогимназије у Цариброду отворен је школске 1889/90, а трећи – 1890/91. године.

– Први разред прогимназије је највероватније отворен када и други.

– Гимназија у Цариброду је отворена *школске 1914/15. године* и 2014. године се навршава *100 година* од њеног отварања.

– Прослава стогодишњице гимназије у Димитровграду 1991. године у суштини је била прослава стогодишњице почетка рада трећег разреда прогимназије у тадашњем Цариброду.

ЛИТЕРАТУРА

Бугарчева, Е., Зидарева, Л. (2005). *Българите от Западните покрайнини (1878 – 1975)*, София, Главно управление на архивите при Министерския съвет, книга номер 35, Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“.

Николов Б., Еленков Ц., Маринков В., Арсенов П. и Коцев А. (1991). *Сто години царибродска – димитровградска гимназија 1891 – 1991, Приложения за монографија*, Ниш, Братство.

Николов, Б. (1962). *Хронологија на по-важни събития в димитровградско 1433 – 1961*, Ниш, Братство.

Николов, Б. (2000). Духовно средище на Българите в Царибродско. *Мост, списание за литература, изкуство, наука, обществени въпроси*, 163-164-165, 177 – 187.

Војчић, Д. (2003). *Народне школе у Пиротском округу: 1878 – 1914*, Пирот, Виша школа за образовање васпитача.

Примљено/ Received on 02.02.2014.

Ревидирано/ Revised on 13.06.2014.

Прихваћено/ Accepted on 09.09.2014.